

בן-ימי מנחם

נולד ב-1926 בוורשה, פולין
התגייס לבריחה באירופה ב-1946
הצטרף לקורס הגדעונים במרסיי
עלה ארצה כגדעוני באוניה 'מולדת' ב-29.3.1947

נולדתי בוורשה, פולין, להורים ציונים ולמדתי עברית ארצישראלית מאז גיל הגן. לאחר פרוץ מלחמת העולם ה-2 למדתי עוד כשנתיים בחוגים. בגטו עברתי כנער שליחויות, סבל ועוזר נגר. הורי, אחותי וקרובי הרבים בפולין, נרצחו בשואה.

באביב 1943 ברחתי מהגטו, וכעבור חודשיים, הצטרפתי לפרטיזנים, ביניהם יהודים, שרידי מרד גטו וורשה. כעבור שנה, עם התקרבות החזית, חוליה בה הייתי חבר התקדמה מזרחה ליערות ביאלוביז'ה ושרידיה הצטרפו לפרטיזנים סובייטים מאוגדת קאפוסטה. כעבור זמן קצר, חצינו את החזית. התגייסתי לצבא אדום, חטיבת רגלים 492, אוגדה 199, בחזית הביילורוסית השנייה, ולאחר הכשרה צורפתי כחבלן למחלקת הסיירים החטיבתית. במרס, 1945, בקרב על גדנסק, נפצעתי קשה והועברתי לבי"ח ברוסיה.

בדרך ארצה

באוגוסט, 1945, כעבור 5 חדשי החלמה, הועברתי לפי בקשתי לצבא הפולני. ממנו שוחררתי בנובמבר אותה השנה, והצטרפתי לקיבוץ עליה של תנועת "דרור". בדצמבר 1945 חצינו גבולות והגענו למחנה פליטים בבווריה, שם פעלתי כמדריך של קיבוץ עליה. באביב 1946, גויסתי לארגון "הבריחה", בו פעלתי בקליטת "טרנספורטים" של פליטים, המוברחים מאזור כיבוש הבריטי לאזור האמריקני. בסתיו 1946, הגיע תורי לעלות. הגעתי למחנה עולים שבסאלון, ליד מארסיי שבצרפת. שם התגייסתי ל"הגנה" וצורפתי לקורס גדעונים שהתקיים במארסיי.

הקורס

מטרת הקורס הייתה להקים גרעין של גדעונים מבין המעפילים ואנשי מח"ל. במשך כ-4 חדשים למדנו אלחוט ים, בעברית ובאנגלית, תהליכי תקשורת בינלאומיים, ומיוחדים לשיטות מחתרת של ה"הגנה", כולל הצפנה ופענוח של כתבי סתר, וטכנאות חשמל ורדיו בסיסית, האמורה לאפשר תיקוני חירום של המכשירים. בנוסף לכל אלה, התאמנו אימוני פלמ"ח הרגילים. משתתפי הקורס כללו פליטי השואה מפולין וצ'כוסלובקיה, וכן צעירים מבריטניה וארה"ב. לכמה מאתנו היה עבר צבאי במלה"ע ה-2. המדריכים היו כולם ארצישראלים, אנשי פלי"ם, המוסד לעליה ב', והבריגדה.

ההפלגה

במרס 1947, נבחרתי להיות הראשון מבוגרי הקורס להפליג על ספינת המעפילים. הייתה זו ספינת בת 800 טון, המונעת בקיטור/פחם "אפ-אנד-דאון", ושמה 'מולדת' (San Filipo). היא נבנתה בסוף המאה ה-19 ושימשה כמובילת סחורות ונוסעים (עד 15), בפיוורדים הנורבגיים. בצרפת, נבנו על סיפונה מבנים ארוכים מלאים דרגשים להלנת נוסעים. גם בבטן הספינה הותקנו דרגשים. על גג המבנה העליון הועמסו כ-100 רפסודות הצלה. הפלגנו מצרפת לאיטליה לקחת מעפילים. המפקד היה איש פלי"ם בשם (בדוי?) פאבי. רב החובל היה ימאי ספרדי ותיק מפליטי פראנקו. הצוות כלל עוד מספר מלחים, כולל ספרדים, ועוד שני מלוויים ארצישראליים, אחד איש פלי"ם והאחר איש הבריגדה. היה לי מכשיר אלחוט עתיק יומין שאותות השידור שלו נוצרו ע"י ניצוצות של קשת חשמלית שפעל רק בגלים בינוניים, כולל גל המצוקה, ו"קופסת פח" של 20x20 ס"מ, עבודה עצמית של דני הטכנאי, שבעזרתה קיימתי את הקשר עם תחנות חוף של המוסד לעליה במארסיי ובארץ. המשדרון הזה שידר בעזרת גבישים בגלים קצרים, בעוצמה של 10 וואט. בימים הראשונים, שידוריו נשמעו בארץ בקושי רב.

את המעפילים קיבלנו במשך 2 לילות בים הפתוח מול נמלה של גאליפולי, שבדרומה של איטליה. הם הגיעו בסירות גומי, כ-15-10 בכל סירה. הסירות הושטו כשהן נמשכות בידיים לאורכו של חבל המתוח בין החוף והספינה. בלילה השני, כמעט וקרה אסון, כאשר אחת הסירות שהגיעה כבר לדופן "מולדת" איבדה חלק גדול מהאוויר, ומספר מעפילים נפלו לים. משינו אותם, אחד אחד, אך זוג אחד, עמוס תרמילים, ולבוש בגדים רבים, מעיל על גבי מעיל, התחיל ממש לטבוע. ירדתי בחבל לתוך סירת עץ קטנה, הקשורה למטה, וחתכתי את רצועות התרמילים. זה איפשר למשות מהמים גם אותם וגם את חפציהם. סה"כ קיבלנו כ-1600 מעפילים.

בבוקרו של הלילה השני הפלגנו בדרך ארצה. בתחילה, עשינו כ-7-8 קשר, אך כעבור יום, עם התרוקנות מחסני הפחם עלה מרכז הכובד, והספינה החלה לנטות, וככל שגברה ההטיה הואטה התקדמותנו. בין איטליה ויוון ההטיה הגיעה לדרגה כזאת שרב החובל ציווה להטיל הימה את כל רפסודות ההצלה. הדבר עזר רק במעט, ובהמהרה ההטיה שוב גברה.

היה צורך להוריד לבטן הספינה את כל האנשים המצטופפים על הסיפון ביניהם חולי ים, כאשר הספינה נטתה שמאלה, האנשים היו עוברים לצר ימין. זה היה גורם לשינוי הדרגתי בשיווי המשקל, עד אשר בבת אחת, הייתה 'מולדת' משנה את כיוון נטייתה לקול צעקת הנוסעים. למזלנו הים היה שקט. זוג ידיים ממעפילי "מולדת" נוהגים להזכיר לי שהייתי עובר על הסיפון וקראו לאנשים "גייץ ארופ, גייץ ארופ!!!", (ביידיש: רדו למטה).

המצב הלך והחמיר מיום ליום. ההטיה הלכה. וגברה. מהירותנו ירדה ל-3-4 קשרים. במצב כזה קשה היה מאוד להזין את התנורים בפחם. אנו המלווים וגם מתנדבים מקרב המעפילים, היינו יורדים לתאי הפחם לעזור למסיקים לקרבו לתנורים. היינו במרחק של כ-60 מייל ימי מחיפה, כשמים החלו לחדור לחדר המכונות ותאי הפחם. תוך זמן קצר כתתה האש. "מולדת" נעצרה ורק מדי פעם הייתה מטלטלת מצד אל צד בעוצמה. המים המשיכו לעלות. בהתייעצות, הוחלט לקרוא (S.O.S) היא קריאת המצוקה הבינלאומית. דעתי הייתה לא לסחות את הקריאה, כי ידעתי את מגבלות טווח משדר הניצוצות מחד, ואת העובדה שזה ימים שלא פגשנו כל כלי שיט, מאידך, אך הנחתי שהתחנה הבריטית בחיפה תקלוט את הקריאה. כל דבר אחר היה בחזקת בלתי ידוע. אם כי לא בתחום התמחותי, זכרתי גם את 1,600 בני האדם, באוניה מטלטלת ולוקחת מים, ללא רפסודות וסירות הצלה.

הבריטים באים

הוחלט לקרוא לעזרה ללא דיחוי. שידרתי את קריאת המצוקה, וראה זה פלא: תוך דקות ספורות נראו באופק שתי משחתות. לא עברה מחצית השעה והן תפסו עמדות לצדיה של "מולדת". בינתיים, קבוצת גברתנים שאורגנה בעוד מועד תפסה את מקומה ליד תא האלחוט. תפקידה היה להבטיח שהבריטים לא יגיעו לתא לפני שהמכשירים שלנו יושלכו לים והמסמכים, כולל כתבי סתר יושמדו.

אחת המשחתות התקשרה אלינו דופן אל דופן (alongside) וקבוצת מלחים עם משאבה ניידת עברה אלינו לשאוב מים משיפולי הספינה. בו בזמן, הבריטים החלו להעביר מאות הנשים והילדים לסיפון המשחתת. המשחתת השניה שמרה על מרחק של כ-100 מטרים, אך יכולנו להבחין על סיפונה שורות של חיילים בכובעי מגן ואלות ביריהם. שידרתי ארצה הודעת סגירה, ובעזרת משקלות שהוכנו מראש השלכתי הימה את המשדר הקטן, המקלט, והגבישים, וכן כל החומר הכתוב שנארז בחבילות עם המשקלות. בתא האלחוט נשאר רק הציוד המקורי של San Filippo. תוך זמן קצר, מצאנו את עצמנו נגררים מזרחה.

ב"סליק"

התקרבו לנמל חיפה, והגיע הזמן לרדת לשיפוליים, שם הוכן "סליק" מתחת לשורת הדרגשים שבתחתית האוניה בו נסתתר, שני מלווים אחרים ואני עד לאחרי העברתם של המעפילים לאוניות הגירוש. גודלו היה כ-2-3 מ"ק, והתנוחה היחידה האפשרית הייתה ישיבה מכווצת. לאחר זמן מה, שמענו קולות ורעשים אשר בישרו לנו על תחילת המאבק בין המעפילים לבריטים. ואז הגיע הגז. היה זה הגז המדמיע שירד אלינו, ובהיותו כבד מן האוויר, נלכד בשיפוליים. כמעט ונחנקנו. הציל אותנו חריץ קטן בדלת התקרה שהיינו נצמדים אליו לפי תור, כשהתחיל להגיע משם אוויר ראוי לנשימה.

רבצנו ב"סליק" יום, רבצנו יומיים. ביום הראשון שמענו קבוצת אנשים עוברים, אך לא יכולנו להבחין באם אלה יהודים, או שוטרים בריטים וערבים. הצעתי שאחד מאתנו ייצא וינסה ליצור קשר. מכיוון שמבין שלושתנו אחד היה עריק מהבריגדה היהודית, והשני היה איש פלי"ם עם תיק במשטרה, היה עלי לקיים בעצמי את אשר הצעתי. הקדשתי לילה אחד להכרת הסביבה, למדתי את התנהגות השומרים (היו שניים על הסיפון), את המרחק לשובר הגלים, ואת תדירות השלכת פצצות עומק ושטיפת פני המים באלומות הזרקורים של המשחתות שעגנו בסביבה. בלילה השני, ארזתי את בגדי בתיק, אותו הצמדתי לחגורת הצלה, ירדתי למים בחבל, והגעתי בשחייה לשובר הגלים מבלי להתגלות.

במעצר

לבשתי את בגדי הרטובים והתקדמתי לאורך שובר הגלים בכיון מספנת "העוגן", לפי ההסברים שקיבלתי מחברי, אך בטרם עברתי 100 מ', נעצרתי בידי 2 שוטרים ערביים שהובילו אותי לתחנת המשטרה של נמל חיפה. נדהמתי ממספר השוטרים העצום שהיו פזורים בנמל. מאוחר יותר, נודע לי שיום או יומיים קודם היה הפיצוץ הגדול בבתי הזיקוק, והוכרז על עוצר חמור. אותי חשבו לטרוריסט יהודי, ואינני בטוח שהצלחתי לשכנע את הבריטי שחקר אותי שאני אכן מעפיל, שהצליח לחמוק מהגירוש לקפריסין. עוד באותו יום, הגיע לתאי שוטר יהודי. אמרתי לו רק: "תודיע שתפסו אותי". לא עברה שעה והופיע איש לבוש אזרחית, שידע להזדהות כאיש המוסד לעליה, ושידע על שלושתנו ועל הכישלון להוציא אותנו מה"סליק". אמרתי לו, כפי שנדברנו: "תלכו ודברו ושירו בידיש, והחברה ייצאו". וכך, כמובן, היה.

"שרוף"

תוך יום, מצאתי את עצמי במחנה עתלית, שם הייתי עצור ארבעה וחצי חודשים, למרות קיום מסלול הבריחה להוצאת מלווי האוניות וצוותיהן המגיעים ממחנות קפריסין. הוסבר לי שאני "שרוף", כי הבריטים לא שוכנעו שאינני טרוריסט, ושהם עוקבים אחר נוכחותי במחנה. העלמי, עלול להובילם לגילוי מסלול הבריחה והחמרת הפיקוח. השלמתי עם גורלי, והייתי עוזר, כמעט כל יום ו', ב"אריזת" המוברחים בארגזי פח גדולים, ארגזי החלות של שבת, על משאיתו של הנהג החיפאי ולדמן. באוגוסט, 1947, הוברחתי אף אני. בבית העולים בבת גלים צוידתי בתעודות זהות מזויפת, ובפתק ל"המשביר" להצטייד בבגדי חאקי, כובע טמבל, ונעלי עבודה. יצאתי משם נושם את אוויר הארץ כאדם חופשי.

ועוד 53 השנים

הצטרפתי לקבוצת הצופים א', שישבה ברחובות עד להקמת מעגן מיכאל, שם עבדתי בפלוגת הנמל, ועם פרוץ הקרבות במפעל התחמושת המחתרתית. באביב, 1948, התגייסתי לחיל הים, ועד כיבוש נמל חיפה הדרכתי אתתים בגבעת אולגה. בחיל הים הייתי אלחוטאי על "דרום אפריקה" (ש-29), מפקד הקשר בק-20 בהפלגה לצרפת, ושל השייטת הקטנה, מפקד ומדריך ראשי של קורסים לאלחוטאים ולאתתים, ולבסוף, מפקד תחנת האלחוט המרכזת של חיל הים בסטלה-מאריס.

לאחר השחרור מצה"ל, ב-1950, הייתי דייג במעגן מיכאל, וקברניט הספינה "צופיה", בשנת 1956, הקמתי משפחה בקיבוץ "סער", שם הייתי קברניט בספינות הדייג שלהם, שומריה" ו"סער", ולאחר מכן, טכנולוג דייג בתחנה לחקר הדייג הימי, בחיפה. בין השנים 1960-63 עבדתי באריתראה כמדריך ויועץ לענייני דייג. במילואים של חיל הים הייתי מפקד סד"ג, ובמבצע קדש פיקדתי על "סער", אחת משתי הספינות שהשתתפו בהוצאת יהודים מפורט סעיד. פיקדתי גם על סד"גים "כרמל" ו"אופיר" במלחמות ובמילואים בימי שלום עד למלחמת יום כיפור, ולאחר מכן, על "שחק" (דוברת ללוחמה במוקשים ימיים).

בין השנים 1967-1975 הייתי מנהל היחידה לטכנולוגיה של דייג במשרד החקלאות, עד שהצטרפתי לארגון המזון של האו"ם כמומחה לטכנולוגיה ופיתוח של דייג. ב-1982 חזרתי ארצה ולעבודה באגף לדייג. ב-1985 פרשתי לגמלא מוקדמת, ומאז אני משמש יועץ עצמאי, מרצה, וכותב על ים ודייג. כתבתי מספר ספרי הדרכה בתחום הדייג, ועבודות אחרות רבות, והוענק לי התואר דוקטור של כבוד על ידי האוניברסיטה הטכנית של קלינינגר שברוסיה, המתמחה במדעי הדייג.